

ԱՆՆԱ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի
ասպիրանտ

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐՈՐՈՇՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅՐ**

Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության համակարգի ինստիտուտները նույնական են իրենց նպատակների առումով, սակայն տարբեր են՝ կիրառվող գործիքակազմերի և իրավական հետևանքի տեսանկյուններից:

Հոդվածում ուսումնասիրված և վեր են հանված իրավունքներ ինքնապաշտպանության ինստիտուտի և անհրաժեշտ պաշտպանության քաղաքացիաիրավական դրսևորումները, առանձնահատկությունները: Փորձ է արվել սահմանել անհրաժեշտ պաշտպանությունը որպես քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտ՝ տալով դրա հատկանիշները:

Հիմնաբառեր – վնաս, անհրաժեշտ պաշտպանություն, իրավունքների ինքնապաշտպանություն, իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակներ, անհրաժեշտ պաշտպանությունը քաղաքացիական իրավունքում:

Քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության համար բնութագրական են ոչ միայն միակողմանի և փաստացի կատարվող գործողությունները, այլ նաև դրանց արդյունքում առաջացած հետևանքները: Պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում դեպքեր, երբ քաղաքացիաիրավական ինստիտուտների միջև տարանջատումը կատարվում է ոչ հստակ և միանշանակ: Այս հանգամանքի վրա ազդեցություն ունեն նաև այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝

- իրավունքի ինստիտուտների բնորոշումները և կիրառման շրջանակների ամրագրման բացակայությունը,
- իրավունքի ինստիտուտների փոխհարաբերակցության և առանձնահատկությունների վեր հանման բացակայությունը և այլն:

Այս գործոններից գերծ չէ նաև քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտը: Հաճախ իրավունքների ինքնապաշտպանության ընթացքում քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները բախվում են վնասի ինստիտուտին: Անկախ այն հանգամանքից՝ տվյալ դեպքում վնասը վրա է հասել որևէ ինստիտուտի, այդ թվում՝ իրավունքների ինքնապաշտպանության կիրառման սահմանների պահպանմամբ, թե՛ անցմամբ: Այս հանգամանքով պայմանավորված՝ անհրաժեշտ ենք համարել ուսումնասիրել իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակները, որոնք ենթարկվել են նաև օրենսդրական կարգավորման:

Իհարկե, վնասի ուսումնասիրումը և դրա բնութագրիչները չեն կարող քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտի ուսումնասիրությունների մեջ ներառվել, քանի որ դրանք ուսումնասիրվում են արտապայմանագրային հարաբերությունների շրջանակներում: Սակայն, վնասի ուսումնասիրությունն անհրաժեշտ է այնքանով, որքանով պետք է բացահայտել քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակների ընթացքում վրա հասած վնասի նկատմամբ իրավական վերաբերմունքը: Իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտի համալիր իրավընկալման համար պետք է բացահայտել նաև «իրավաչափ վնաս» հասկացությունը ներպետական օրենսդրության և վերը քննարկվող ինստիտուտի շրջանակներում¹:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածում թվարկվում են վնասի տեսակները: Վնասներ են՝ իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որոնք նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ), ինչպես նաև ոչ նյութական վնասը:

Վնաս ասելով՝ պետք է ենթադրել իրավախախտման այնպիսի հետևանքներ, որոնց արդ-

www.aradadutyjournal.com

յունքում վնասվում է քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պատկանող գույքը, քաղաքացու կյանքը կամ առողջությունը, ինչպես նաև առաջանում են այլ բացասական հետևանքներ² : «Վնաս» հասկացությունը քաղաքացիաիրավական գրականության մեջ միասնական բնորոշում չունի³ : Սակայն, առավել ընդգրկուն հասկացությունը, որի ընկալումների շրջանակներում էլ դիտարկվում է վնասի քաղաքացիաիրավական ընկալումը, տրվել են Գ. Ղարախանյանի, Ե.Ա.Ֆլեյշիցի, Ա.Մ.Բեյլակովայի և այլոց կողմից: Ըստ նրանց՝ վնասը բնորոշվում է՝ որպես անբարենպաստ բացասական հետևանք, որը վրա է հասնում օրենքով պահպանվող գույքային իրավունքի կամ ոչ նյութական բարիքի խախտման դեպքում⁴ :

Վնասի բնույթի բացահայտման համատեքստում նաև ակնհայտ է դառնում, որ այն իրավունքների ինքնապաշտպանության՝ որպես պաշտպանության ձևի հետ զուգահեռներ չունի: Այն անջատ իրավական երևույթ է, որի առկայությունն արդեն առաջացնում է իրավական ներգործության այլ մեխանիզմներ և հնարավորություններ⁵ :

«Վնաս» հասկացության հետ կապված ներպետական դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վնասի ընկալումները մեծապես համընկնում է վերոգրյալ իրավաբանների կողմից տրված վնասի քաղաքացիաիրավական ընկալմանը: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, գործողության վնասների միջև պատճառահետևանքային կապի և պարտապանի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը⁶ : Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վնասը քաղաքացիական շրջանառության մասնակցի՝ օրենքով պահպանվող իրավունքների խախտման դեպքում վրա հասնող անբարենպաստ, բացասական հետևանքն է⁷ :

Վերադառնալով քաղաքացիաիրավական ինքնապաշտպանության ինստիտուտի եղանակների բացահայտմանը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ վնասը, որպես վրա հասած հետևանք, իրավունքների ինքնապաշտպանության կիրառման համար չի համարվում պարտադիր պայման: Այս պարագայում վնասը որպես քաղաքացիաիրավական ինքնապաշտպանության դրսևորումների համատեքստում քննարկելի է ոչ թե որպես կիրառման պայման, այլ՝ օրենքով ամրագրված՝ սահմանների, պայմանների (իրավաչափության, համաչափության) արդյունքում վրա հասնող անբարենպաստ հետևանք: Ըստ էության հանդիսանալով իրավագործ անձի կամայական գործողությունները զսպող

երաշխիք՝ պետք չէ քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակի կիրառումը կապել վնասի հետ: Վնասն, ինքնին, անհրաժեշտ քաղաքացիաիրավական արտապայմանագրային պարտավորությունների առաջացման համար, այլ ոչ քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության համար: Այսպես, անհրաժեշտ պաշտպանության կիրառման համար պայման չի հանդիսանում վնասի առկայությունը: Դրանց կիրառումն իրավաչափ, օրենքով նախատեսված սահմաններում իրականացնելու համար՝ բավարար պայման է իրավագործ անձի մոտ քաղաքացիական իրավունքները խախտված լինելու համոզմունքը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավական էությունը նպատակ ունի ապահովելու քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների պաշտպանության համար անհրաժեշտ նախապայմանները: Իրավունքների նկատմամբ ոտնձգության հակազդման գործընթացն իրավական կարգավորումներից դուրս չթողելու անհրաժեշտությամբ է պայմանավորված՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունը քաղաքացիական իրավունքի շրջանակներում ամրագրելու փաստը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի համաձայն՝ անձն ունի օրենքով չարգելված բոլոր եղանակներով իր քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության իրավունք: Ինքնապաշտպանությունը պետք է լինի համաչափ խախտմանը և դուրս չգա խախտման համար անհրաժեշտ գործողությունների սահմաններից: Քաղաքացիական օրենսդրությունում բացակայում է անհրաժեշտ պաշտպանության՝ որպես իրավական երևույթի բնորոշումը: Ըստ այդմ էլ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված գործողությունների հստակության ապահովումը ևս դժվարանում է: Տեսաբանները, հիմնականում, բավարարվել են իրավունքի այլ ճյուղերում առկա համանման հասկացությունների բնորոշումների ներմուծմամբ, որոնք հարմարեցվել են քաղաքացիաիրավական եզրութաբանության հետ: Վերջիններս շատ հաճախ իրենց աշխատություններում քաղաքացիաիրավական երևույթների գիտագործնական բացահայտման համար դիմում են իրավունքի այլ ճյուղերին⁹ : Նման օրինաչափություն նկատվում է նաև Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիաիրավական նախադեպային պրակտիկայի շրջանակներում¹⁰ : Կարելի է եզրահանգել, որ քաղաքացիական օրենսդրությունը բավարար ամրագրումներ չունի քաղաքացիական իրավահարաբերությունների ընթացքում առաջացող իրավական երևույթների բացահայտման համար, մասնավոր

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րապես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում: Այս եզրույթներն օգտագործված են քաղաքացիական օրենսդրությունում, սակայն պրակտիկ կիրառության ժամանակ եզրույթների բավարար բացահայտման համար օգտագործվում են իրավունքի այլ ճյուղերի բնորոշումները: Կարծում ենք, որ առկա է վերը քննարկված ինստիտուտների հստակ ամրագրումն ապահովելու անհրաժեշտություն:

Սուխանովի կարծիքով՝ քաղաքացիական իրավունքի տեսանկյունից՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունն առավել լայն հասկացություն է, քան իրավունքի մնացած ճյուղերում առկա համանման կատեգորիաները: Վերջինս կարծում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունը իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակ է¹¹:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1060-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում պատճառված վնասը ենթակա չէ հատուցման, եթե չեն գերազանցվել դրա սահմանները: Դրույթի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ դրանում ամրագրված իրավական հնարավորությունն ուղղված է իրավունքների պաշտպանության ընթացքում դրսևորված վարքագծի կանոնակարգմանը:

Հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում սուբյեկտային կազմը բաղկացած է վնաս պատճառողից և վնասը կրողից: Օրենսդիրը սահմանել է նաև պարտադիր պայման՝ պատճառված վնասի սահմանները չգերազանցել: Եթե հոդվածը տեսականորեն փորձենք ընդգրկել քաղաքացիական օրենսգրքի որևիցե ինստիտուտի շրջանակներում, ապա դրա իրավական պայմանները պիտի փորձենք համադրել առկա քաղաքացիաիրավական ինստիտուտների հետ:

Ըստ էության, անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված գործողությունների հիմքն օրինական է: Քաղաքացիական իրավունքում թույլատրելի վարքագծի մասին են անհրաժեշտ պաշտպանության քաղաքացիաիրավական դրսևորումները:

Իրավունքների ինքնապաշտպանության դեպքում սուբյեկտային կազմը տարանջատվում է՝ իրավասու անձի և իրավախախտի: Ինքնապաշտպանության եղանակի ընտրության հետևանքով սուբյեկտային կազմում իրավասու անձը դառնում է վնաս պատճառող, քանի որ իրավունքի խախտման արդյունքում՝ ձեռք է բերում իր իրավունքը սեփական միջոցներով պաշտպանելու սուբյեկտիվ իրավունք: Իրավախախտն, իր հերթին, հնարավոր

է վերածվի վնաս կրողի՝ իր կողմից մեկ այլ անձի իրավունքներին ոտնձգելու պատճառով: Իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտի համար նախատեսված է ձեռնարկվող գործողությունների համաչափության անհրաժեշտություն՝ ինչպես անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում:

Ստացվում է, որ իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտն իր մեջ պարունակում է իրավական այն բոլոր պայմանները, որոնք պարտադիր են անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում: Այսպիսով, իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտն ինչ-որ առումով կլանում է անհրաժեշտ պաշտպանության իրավական երևույթը՝ այն դիտելով որպես իրավունքների ինքնապաշտպանության հնարավոր եղանակ:

Քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության ինստիտուտի և դրա դրսևորման եղանակների մասին ուսումնասիրություններից հետո հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ օրենսդրի կողմից ուշադրության են արժանացել ինքնապաշտպանության այն եղանակները, որոնց ոչ իրավաչափ կիրառելիությունը կարող է ավելի շատ սահմանափակել այլոց իրավունքները կամ օրինական շահերը: Իսկ այդ բացասական հետևանքները կանխելու կամ դրանք նվազեցնելու իրավացի ճանապարհը՝ օրենսդրական հստակ ամրագրումներ են: Այդ ճանապարհով է գնացել մեր օրենսդիրը՝ քաղաքացիական օրենսգրքում երաշխավորելով անձի սուբյեկտիվ հնարավորությունն անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության վերաբերյալ: Ճիշտ է, օրենսդրի կողմից դրանց ամրագրումը բացարձակ հստակության ճանապարհով չի ստացվել, սակայն ինքնին դրանց՝ որպես իրավական երևույթ դիտարկելը, շատ կարևոր հանգամանք է:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն «անհրաժեշտ պաշտպանություն» եզրույթը կիրառում է միայն մեկ անգամ՝ այն էլ վնաս պատճառելու փաստի տիրույթում: Հոդվածում ասվում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում պատճառված վնասը ենթակա չէ հատուցման, եթե չեն գերազանցվել դրա սահմանները: Օրենսդիրը չի տալիս անհրաժեշտ պաշտպանության հասկացությունը և բավարարվում է՝ միայն դրա իրավաչափության վավերապայմանները մատնանշելով: Կարծում ենք՝ օրենսդրի կողմից նման մոտեցումը այդքան էլ արդարացված չէ, քանի որ այն մեզ հնարավորություն չի տալիս հասկանալու անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը քաղաքացիական իրավունքում:

Ինքնապաշտպանության ընթացքում ներգոր-

ծության հնարավորությանը հաջորդում է այդ ներգործության թույլատրելիության սահմանը: Գործողությունների այն շրջանակը, որի կիրառումը դիտվում է հիմնավոր, օրինական և համաչափ է:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 203-րդ հոդվածը, սահմանելով ներխուժման ինստիտուտի օրինականության պարտադիր պայմանները, ուրվագծում է նաև ինքնապաշտպանության ընթացքում թույլատրելի սահմանները: Այսպես՝ ներխուժումը կանխելու կամ վերացնելու նպատակով օրինական տիրապետողն իրավունք ունի խելամիտ պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկելու, այդ թվում՝ ներխուժման հետևանքին համարժեք ուժ գործադրելու, եթե ոչ՝ ուժային միջոցները չեն կարող կանխել կամ վերացնել ներխուժումը: Օրինական տիրապետողն իրավունք ունի հեռացնելու իր հողամասում, շենքում կամ շինությունում կամ այլ անշարժ գույքի տարածքում ապօրինաբար գտնվող ուրիշի շարժական գույքը: Սույն մասով նախատեսված պայմաններում ներխուժումը կանխելու կամ վերացնելու նպատակով ձեռնարկված գործողությունների արդյունքում ներխուժած անձին պատճառված վնասը փոխհատուցման ենթակա չէ: Վերը նշված հոդվածի 6-րդ մասում տեղ գտած դրույթներից հանգում ենք հետևյալ եզրակացության.

- Ներխուժումը, որպես փաստացի կատարվող գործողություն անթույլատրելի է, բացառությամբ օրենքով թույլատրված հիմքերի: Այսինքն, օրենքում ուղղակի թույլտվության բացակայությունը գործողությունները, որոնք ուղեկցվել են ներխուժմամբ՝ ոչ իրավական են:

• Ներխուժման գործողությունները վերացնելու կամ կանխելու համար օրենսդիրը պոզիտիվ հնարավորություն է սահմանել՝ ըստ էության իրավագոր անձ ճանաչելով սեփականատիրոջը կամ օրինական տիրապետողին, ներխուժման դեմ միջոցներ ձեռնարկելու համար: Կարծում ենք, որ ամրագրված է իրավական հնարավորությունը՝ դիմելու իրավունքների ինքնապաշտպանության:

• Անհրաժեշտ պաշտպանության հատկանիշներին բավարարող գործողություն է նախատեսված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 203.6-րդ հոդվածում, մասնավորապես՝ հասցված վնասի փոխհատուցման բացակայության վերաբերյալ:

Կարծում ենք, որ ներխուժման ինստիտուտի կարգավորման նպատակով, օրենսդիրը միաժամանակ ամրագրել է՝ ինչպես իրավունքների ինքնապաշտպանությունը որպես իրավունքների պաշտպանության ձև, այնպես էլ անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես իրավունքների ինքնա-

պաշտպանության եղանակ: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 203.6-րդ հոդվածը սահմանում է իրավագոր անձի գործողությունների սահմանները, ինչպես նաև համաչափության պայմանի անհրաժեշտությունը: Պայմանների պահպանման դեպքում՝ հոդվածը կարգավորում է նաև վնասի հատուցման հետ կապված հարաբերությունները: Ստացվում է՝ ոչ միայն վնասն է համարվում իրավաչափ պատճառված, այլ նաև անհրաժեշտ պաշտպանության իրականացման ընթացքում բացակայում է մեղքը, որպես սուբյեկտիվ հիմք¹²:

ՀՀ իրավունքի համակարգի այլ ճյուղերում անհրաժեշտ պաշտպանությանը ցուցաբերվել է բավականին մանրակրկիտ մոտեցում: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածը սահմանում է. «Պաշտպանվողի կամ մեկ այլ անձի կյանքը, առողջությունը և իրավունքները, հասարակության կամ պետության շահերը հանրության համար վտանգավոր ոտնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանելիս, ... »¹³: Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 18-րդ հոդվածը սահմանում է. «... այսինքն՝ հակաիրավական ոտնձգությունից պաշտպանելիս է եղել պետական կամ հասարակական կարգը, ... ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու ճանապարհով»¹⁴: Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում տրված բնորոշումը բավականին մակերեսային է և չի համապատասխանում ներկայիս իրավական մտքի դոկտրինին այն պարզ պատճառով, որ կրում է խորհրդային իրավական համակարգի ազդեցությունը: Բայց վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ նոր օրենսգրքի նախագծում տրված է բնորոշում, որը, կարծում ենք, առավել ամբողջական է արտահայտում իրավունքի ինստիտուտի էությունը¹⁵: Նախագծի 24-րդ հոդվածում ասվում է. «... այսինքն՝ պաշտպանվողի կամ մեկ այլ անձի կյանքը, առողջությունը, իրավունքները, ազատությունները, օրինական շահերը, հասարակության կամ պետության շահերը հակաօրինական ոտնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանելիս, ... »:

Այժմ, վերոգրյալ հասկացություններին և դրանց միասնականությունն ապահովող բնորոշ գծերին անդրադառնանք զուգահեռաբար:

Տրված բնորոշումներից հստակ արտացոլվում

www.ardaradutyjournal.com

է, որ՝

- անհրաժեշտ պաշտպանությունը ամրագրված է և կիրառելի է ոչ միայն քաղաքացիական օրենսդրությունում,
- անհրաժեշտ պաշտպանությունը ենթադրում է ոչ սովորական, ինչ-որ դեպքերում նաև ֆորս-մաժորային իրավիճակների լուծում,
- անհրաժեշտ պաշտպանությունը սուբյեկտներից մեկի ակտիվ գործողություններն են (առավելապես ֆիզիկական բնույթի, փաստացի կատարվող),
- անհրաժեշտ պաշտպանության նպատակը սեփական կամ այլոց իրավունքների պաշտպանություն է ցանկացած տիպի ոտնձգությունից,
- անհրաժեշտ պաշտպանությունն այն իրավական երևույթն է, որի ժամանակ օրենսդիրը գիտակցաբար ենթադրում և նախատեսում է վնասի առկայությունը՝ միևնույն ժամանակ այն համարելով իրավաչափ:

Վերը նշված առանձնահատկությունները կարողացանք առանձնացնել շնորհիվ իրավունքի այլ ճյուղերում տեղ գտած հասկացությունների, ինչպես նաև քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրված ներխուժման ինստիտուտի: Այնուամենայնիվ, իրավական նորմի շարադրանքը ինքնին հիմք չէ՝ այն իրավական որոշակիության կամ կիրառելիության առումով ամբողջական գնահատելու համար, սակայն առանց դրույթի ճիշտ ձևակերպման ավելորդ է խոսել հստակ ու պարզ տեքստի և իրավական հասանելի լեզվի մասին:

Բերված բնորոշումներից ակնառու երևում է, որ օրենսդիրը գնում է իրավունքի տարբեր ճյուղերում առկա հասկացությունները միասնականացնելու ճանապարհով՝ իհարկե պահպանելով իրավունքի տվյալ ճյուղին բնորոշ առանձնահատկությունները: Կարծում ենք՝ քաղաքացիական օրենսդրությունը, որպես ներպետական օրենսդրության հիմնական ուղղություններից մեկը, պետք է զերծ չմնա միասնական մոտեցումներ դրսևորելուց և համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններով ամրագրելու քաղաքացիական իրավունքների անհրաժեշտ պաշտպանության հասկացության բանաձևումից:

Այսպիսով, քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության շրջանակներում անհրաժեշտ պաշտպանության իրականացման պայմաններն են հանդիսանում հետևյալները.

- ա) առկա է իրավունքի խախտման վտանգ կամ իրավունքի խախտում,
- բ) կատարվում է իրավասու անձի կողմից (այսինքն՝ այն անձի ում իրավունքները խախտվել են

կամ կարող էին խախտվել, կամ երրորդ անձանց իրավունքների պաշտպանության, ինչպես նաև պետության և հասարակության շահերի պաշտպանության),

գ) և պահպանվել են իրավաչափության սահմանները (այսինքն՝ իրավասու անձի գործողությունները համարժեք են իրավունքի խախտման բնույթին և պատճառված օրինական վնասին¹⁶):

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք անհրաժեշտ պաշտպանության հետևյալ բնորոշումը.

1. Քաղաքացիական իրավունքների խախտում չի համարվում այն արարքը, որը կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում, այսինքն՝ անձի կյանքը, առողջությունը, իրավունքները, ազատությունները, պաշտպանվող շահերը, հասարակության կամ պետության շահերը հակաօրինական ոտնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանելը, եթե թույլ չի տրվել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում:

2. Անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում պատճառված վնասը ենթակա չէ հատուցման, եթե չեն գերազանցվել դրա սահմանները: Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների գերազանցում է համարվում՝ դիտավորյալ այնպիսի վարքագիծ դրսևորելը, որը պաշտպանվողի համար, ակնհայտ, չի համապատասխանում հակաօրինական ոտնձգության բնույթին և վտանգավորությանը:

Առաջարկվող բնորոշումներում օգտագործված եզրույթներից յուրաքանչյուրը հանդիսանում է քաղաքացիական գործող օրենսդրությամբ կիրառելի, և նոր տերմինաբանության ներդրման անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Նկատենք, որ ի տարբերություն ինքնապաշտպանության օրենսդրությամբ չամրագրված միջոցների, որոնց դեպքում արաքի համար իրավասու անձ է ճանաչվում սուբյեկտիվ իրավունքի կրողը, ում իրավունքի խախտման վտանգը առկա է կամ գոյություն ունի վրա հասած խախտում, ապա անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում իրավասու անձն ընդգրկում է քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների առավել լայն շրջանակ:

Հարկ է նաև նկատել, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես իրավական երևույթ շատ ավելի լայն ընկալում ունի քաղաքացիական իրավունքում, քան իրավունքի այլ ճյուղերում: Այս հանգամանքը բնորոշ է քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտներին, քանի որ քաղաքացիաիրավական կարգավորումները, հիմնված լինելով մասնա-

կիցների հավասարության, կամքի ինքնավարության, կամայական միջամտության անթույլատրելիության, քաղաքացիական իրավունքների անարգել իրականացման անհրաժեշտության, խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման

սկզբունքների վրա, ենթադրում են նաև առավել լայն գործունեության հնարավորություններ՝ ի շահ իրենց:

¹ Տե՛ս, Дмитревна Т.К., Александровна К.Е., Необходимая оборона как форма самозащиты гражданских прав <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimaya-oborona-kak-forma-samozaschity-grazhdanskih-prav/viewer>, 2016 թ. 1-7 էջեր:

² Տե՛ս, Բեքմեզյան Գ., Արտապայմանագրային պարտավորություններ, ԵՊՀ, Երևան, 2009թ., 24-27 էջեր:

³ Տե՛ս, Բեքմեզյան Գ., Արտապայմանագրային պարտավորություններ, ԵՊՀ, Երևան, 2009թ., 24-27 էջեր:

⁴ Տե՛ս, ՀՀ քաղաքացիական իրավունք, դասագիրք, 3-րդ մաս, ԵՊՀ, Երևան 2008թ., գլուխ 1-ին:

⁵ Տե՛ս, Абашин Э., Возмещения вреда, Белые Альвы, М., 2000г., 2-5 էջեր:

⁶ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը քաղաքացիական գործ թիվ ՀՔԳ 3/0016/02/08:

⁷ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը քաղաքացիական գործ թիվ ԵԿԳ/2128/02/13:

⁸ Տե՛ս, Южанин Н.В., Самозащита в гражданском праве, статья, 2015г., 11-15 էջեր <https://cyberleninka.ru/article/n/samozaschita-v-grazhdanskom-prave/viewer>:

⁹ Տե՛ս, Բեքմեզյան Գ., Արտապայմանագրային պարտավորություններ, ԵՊՀ, Երևան, 2009թ., 16-25 էջեր:

¹⁰ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը, քաղաքացիական գործ թիվ ԵԿԳ/2128/02/13:

¹¹ Տե՛ս, Суханов Е.А., Гражданское право: уч., В 4 т. Том 1, Общая часть, 2008г., 330 էջ:

¹² Տե՛ս, http://www.consultant.ru/law/podborki/vina_v_grazhdanskom_prave/ Guilt as Condition of Civil Legal Responsibility, Mediterranean Journal of Social Sciences, MCSER Publishing, Rome-Italy Vol 6 No 6 S1 November 2015թ., <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/download/8045/7710>:

¹³ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260):

¹⁴ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, ՀՍՍՀԳՍՍ 1985/23:

¹⁵ Տե՛ս, <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=49216>:

¹⁶ Տե՛ս, Дмитревна Т.К., Александровна К.Е., Необходимая оборона как форма самозащиты гражданских прав, <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimaya-oborona-kak-forma-samozaschity-grazhdanskih-prav/viewer>, 2016թ. 1-7 էջեր:

Աննա Մկրտչյան

Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Взаимосвязь институтов права на самозащиту и необходимой обороны в гражданском праве

Право на самозащиту является институтом гражданского права, входящим в систему защиты прав. При соблюдении условий самозащиты негативных последствий, как правило, не возникает. Но не всегда в гражданско-правовых отношениях соблюдаются правовые рамки того или иного института. В статье также проанализирована необходимая оборона как правовая составляющая самозащиты.

Ключевые слова: вред, необходимая оборона, самозащита прав, формы самозащиты прав, необходимая оборона в гражданском праве.

Anna Mkrtchyan

PhD student of YSU Chair of Civil Law

SUMMARY

The correlation of self-defense and the necessity defense in civil law

The self-defense institute is one of the institutes of civil law included in the system of protection of rights. Providing legal conditions and terms of self-defense won't cause any negative consequences. But in the case of damage the essence of action have to be qualified. For this cases the institute of necessity defense should be analyze. The article highlights the legal terms both for self-defense and necessity defense, also defining them as a distinct institutes of private law.

Key words: damage, self-defense, the system of protection of rights, institute of necessity defense, necessity defense in private law.

Բնագիրը ներկայացվել է 18.01.2021թ.

Ընդունվել է տպագրության 09.02.2021թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ավետիսյանը